

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Чжан Сінь
«Репрезентація національної ідентичності у просторі сучасної освіти»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук
зі спеціальності 09.00.10 – філософія освіти

Тема культурних засад національної ідентичності є достатньо актуальною і водночас достатньо розробленою у сучасній соціальній філософії. Тому тим більш важливо, коли виявляють нові аспекти її дослідження, а відповідно відкривають нові перспективи встановлення національної ідентичності за умов надзвичайно мінливого та складного сучасного глобалізованого суспільства. Особливо важливо, коли такі перспективи відкриваються завдяки погляду збоку, з позицій доброзичливого і водночас об'єктивного стороннього спостерігача, яким і виступає дисертантка з Китайської Народної Республіки. Тим більш важливий є цей погляд збоку, що його пропонує представниця країни, яка сама є надзвичайно успішною у своєму економічному і політичному розвитку, демонструє зразки досконалої національної інтеграції та успіху відповідних державних програм. Особливо важливим видається цей погляд зі Сходу, оскільки тривалий час глобалізацію у нас розуміли переважно у форматі вестернізації, тобто переймання переважно західного досвіду – європейського та американського. Водночас, сила глобалізації – не в уніфікації, не у встановленні в усьому світі однієї моделі національної ідентичності, але навпаки – у підтриманні культурного розмаїття. Певні інституційні засоби – такі як деякі правові та політичні норми – лише слугують забезпеченню цього розмаїття. Однак у основі глобалізації знаходиться саме унікальність і неповторність кожного окремого регіону, тобто те, чим лише він може бути корисний і цікавий для всього світу.

Таким чином, національна ідентичність постає не просто як конструкт, але як такий соціальний конструкт, який потребує постійної своєї репрезентації. Якщо раніше вважали, що національна ідентичність представлена передусім зовнішніми проявами – антропологічними, лінгвістичними, територіальними тощо. Крайні форми такого природничого погляду на національну ідентичність являли крайні націоналістичні і фашистські рухи. Сучасне розуміння національної ідентичності спирається на концепт «уявленої спільноти», про що справедливо зауважує авторка дисертації. А це означає, що належність до нації не можна визначити лише зовнішнім чином, це має бути передусім самоідентичність особистості, відповідне стійке налаштування її свідомості. Однак і це ще не все. Свої переконання щодо належності до певної нації особистість має постійно діяльно підтверджувати, засвідчувати своїм життям згідно цих переконань. Таким чином ми виходимо на проблему репрезентації національної ідентичності. Репрезентацію слід розглядати як різновид перформативності, тобто успішного виконання завдання. Мало мати у наявності певні підстави для утвердження національної ідентичності, треба вміти їх належним чином презентувати, тобто представити у дії.

Авторкою чітко сформульовано об'єкт і предмет дослідження, визначено його мету, для досягнення якої окреслено комплекс наукових завдань. Їх виконання дозволило розв'язати визначену в дисертації наукову проблему. Робота ґрунтується на принципах наукової об'єктивності, що забезпечило поліаспектне розкриття шляхів репрезентації національної ідентичності у просторі сучасної освіти. Окремо слід наголосити на вдалому переосмисленні авторкою новітньої методології соціальної філософії освіти, а саме зверненню до комунікативної філософії як базової для дослідження освітніх процесів. Це з самого початку зняло акцент на структури та функції, що тривалий час обмежувало оптику філософії освіти у питаннях національної ідентичності. Тим самим авторка уникла небезпеки пошуку штучних ієрархій між національними ідентичностями та їх репрезентаціями у сфері освіти.

Розкриття теми зумовило звернення авторки до деяких важливих для сучасної філософії освіти проблем.

У першому розділі даного дисертаційного дослідження видається вдалим звернення до певної ціннісної ревізії як спадщини радянської педагогіки, так і завищених очікувань від нерідко формального і некритичного запозичення в Україні елементів Болонської системи. Дисертантка звертається до узагальнення аналітичних досліджень українських філософів освіти та педагогів і робить доволі слушні власні висновки: «саме цінності виховання дають можливість пов'язувати між собою соціальне замовлення, яке конкретизується у окремих суспільних завданнях освіти (у тому числі як громадянської освіти та освіти для задоволення потреб народного господарства у майбутніх фахівцях) та власне педагогічні завдання. При цьому у пріоритеті повинні бути незаперечні духовні цінності, які, крім того, мають функціональну значущість щодо освіти і суспільства. Однією з таких пріоритетних цінностей є рідна мова» (с. 24).

Також заслуговує на підтримку методологічна настанова дисертантки: «Інституалізація соціальної свідомості буде розглядатися не просто як передумова суспільного розвитку в філософії освіти і менеджменті виховання, але цілком конкретно як засіб уникнення конфліктності при репрезентації національної ідентичності у освіті» (с. 38). Слід також визнати право дисертантки на прихильність до філософії неомарксизму, яка подолала недоліки класичного марксизму і представляє сьогодні у світі одну з основних версій філософської соціальної критики: «неомарксизм з методологічної точки зору цікавий для нас саме критичним і гуманістичним підходом до аналізу функціонування соціальних інститутів – саме це робить його ефективним теоретичним інструментом аналізу не лише суспільства в цілому, але й освіти зокрема» (с. 40). Не можна не підтримати також повагу дисертантки до історії української педагогіки та її видатних теоретиків. Так, дисертантка зауважує: «у питаннях філософії освіти чи навіть соціальної філософії освіти слід спиратися

передусім на багату українську традицію теорії і практики освіти – на українські педагогічні школи, знамениті на увесь світ» (с. 54).

У другому розділі свого дисертаційного дослідження Чжан Сінь звертається до аналізу різних моделей економіки для критики традиційних уявлень про капітал, соціальний капітал та освіту як сферу його продукування: «ідентичність не може бути просто продуктом класифікації чи самокласифікації, вона є стрижнем людини і суспільства лише якщо ідентичність є результатом творіння людиною і суспільством самих себе» (с. 80). Саме творення себе, а не капіталу є метою людини, що навчається. Це положення цілком відповідає поглядам представників філософії неомарксизму, зокрема Еріха Фрома з його рекомендацією обирати модус буття, а не модус володіння як життєву стратегію.

Цікавими і нетривіальними є також роздуми дисертантки над поняттям маніпуляції, яке у більшості гуманітарних наук витлумачується скоріше ціннісно-негативно. Сама ж дисертантка зазначає, що багато вчать цілі маніпуляції та засоби, які при цьому використовують: «усяке виховання є явною маніпуляцією, а освіта – маніпуляцією більш прихованою, коли під виглядом трансляції об'єктивних знань, транслюється також і ставлення до них, яке виражається у підборі знань, у способі їхнього подання тощо» (с. 103). Дисертантка стверджує, що «виховання можна розглядати як приклад доброї, а у кращих зразках, ще й майстерної маніпуляції» (с. 104). Оригінальним є й витлумачення під цим кутом зору мови: «Мова є прикладом досконалої сфери маніпуляції, яку здійснюють всі і кожен: мова людини якнайкраще свідчить не лише про рівень її культури, але й про її чесноти, її роботу по самовихованню. Але крім усього іншого – мова є й досконалим прикладом турботи особистості про свою національну ідентичність: свідомий вибір мови та шліфування своєї мови і мовлення є важливою складовою соціальної ідентичності загалом» (с. 105). Далі дисертантка робить важливий висновок: «Комунікація завжди взаємна, вона змінює у поточному режимі усіх її учасників. Тому здійснення

самоідентифікації особистості за допомогою мови дає можливість розкрити саме комунікативну сторону такої самоідентифікації. Освітня комунікація вбирає у себе усі ці нюанси: мову, становлення самоідентифікації особистості, національну ідентичність, подолання інструментальної маніпуляції і здобуття осмислення маніпуляції як цінності процесу не як засобу, а як мети» (с. 107).

У третьому розділі привертає увагу витлумачення авторкою національної ідентичності як множинної ідентичності: «Варто також звернути увагу на те, що утвердження національної ідентичності у суспільстві тяжіє до певної уніфікації – держава обирає певний взірець такої ідентичності, який підтримує більшість громадян. Однак, у демократичних країнах, в тому числі й в сучасній Україні, такий вибір лише рекомендують, а не нав'язують. До того ж сама національна ідентичність не є монологічною: в ній поєднуються різні її бачення, проновані різними політичними партіями, різними науковими концепціями розвитку України... політична національна ідентичність має бути спільною для різних етнічних груп, які наявні в Україні – не лише для українців, але й для росіян, молдаван, болгар, євреїв, кримських татар тощо. Тому сучасну національну ідентичність України слід витлумачувати як втілення множинної ідентичності за європейським зразком» (с. 129-130).

Щодо положень новизни, то варто підтримати передусім положення щодо «конструктивного потенціалу можливого використання в Україні досвіду надання освіти у культурах Сходу, зокрема – для визначення ціннісно-світоглядних засад здобуття ідентичності особистості у гармонії з утвердженням ідентичності суспільства». Іншим важливим положенням новизни є, на нашу думку, те, що орієнтує на розвиток «на комунікативних засадах гуманістичного характеру сучасної соціально орієнтованої філософії освіти, а саме – духовну роль мови як засобу встановлення діалогічних, довірливих і демократичних відносин у педагогічному процесі як процесі формування особистості та підготовки майбутніх соціальних змін засобами освіти».

Наукова новизна одержаних результатів і висновки дисертації повною мірою відповідають поставленим завданням та відображають наукові досягнення дисертантки. Зокрема, авторка істотно поглибила тезу, відповідно до якої культура загалом, а особливо релігія і мова є важливими засобами репрезентації національної ідентичності у освітньому просторі.

Водночас слід зробити декілька зауважень, які стосуються тексту даної дисертації.

По-перше, дисертантці варто було докладніше обґрунтувати зв'язок репрезентації національної ідентичності у освіті з аналогічними репрезентаціями у сфері політики, виявити спільне і відмінне, а також більш виразно акцентувати взаємні впливи освітніх і політичних репрезентацій національної ідентичності.

По-друге, у роботі варто було дати власне визначення поняття освітнього простору. Цей термін є вже доволі широко вживаним, однак здається, що проблема репрезентації дає можливість по-новому концептуалізувати це поняття. В усякому разі текст дисертації дає для цього усі підстави.

По-третє, хочу порекомендувати дисертантці на майбутнє ширше залучати китайський досвід для аргументації своїх наукових тверджень. Зокрема, залучення китайського досвіду утвердження національної ідентичності у просторі освіти явно підсилило би дане дисертаційне дослідження у його доказовій частині.

При цьому слід зазначити, що висловлені зауваження і побажання не заперечують актуальності, новизни, теоретичного та практичного значення дисертаційної роботи в цілому і не піддають сумніву наукову вартість дослідницької праці дисертантки.

Зміст автореферату дисертаційної роботи є тотожним основним положенням її рукопису. Основні положення дисертаційного дослідження Чжан Сінь пройшли достатню апробацію на профільних наукових конференціях, а також підтвержені численними успішними публікаціями у наукових фахових

виданнях, у тому числі й іноземних та вітчизняних виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз. Висновки дослідження можуть слугувати підґрунтям для підготовки нормативних курсів, підручників і навчальних посібників із соціальної філософії, соціології, політології та культурології.

Подана до захисту дисертація Чжан Сінь «Репрезентація національної ідентичності у просторі сучасної освіти» виконана на належному теоретичному і методологічному рівнях, відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами), а її авторка заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.10 – філософія освіти.

Доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії та політології
Університету державної фіскальної служби України

Л.С. Воробйова

Підпис	<i>Л.С. Воробйова</i>
засвідчую:	
Академічний секретар УДФС України	<i>Л.В. Кошарні</i>
«14» 06 2014 р.	